

de mos

Jaargang 39
September 2023

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

8

nidi

inhoud

- 1 Gevoel voor verantwoordelijkheid klimaatverandering groeit
- 5 Bevolkingsgroei en voedselzekerheid in Afrika
- 8 Toename extreme BMI-waarden onder jonge Nederlandse mannen

Foto: Chris Gallagher / Unsplash

Gevoel voor verantwoordelijkheid klimaatverandering groeit

MARIA EISMANN, DANIËL VAN WIJK & AART LIEFBROER

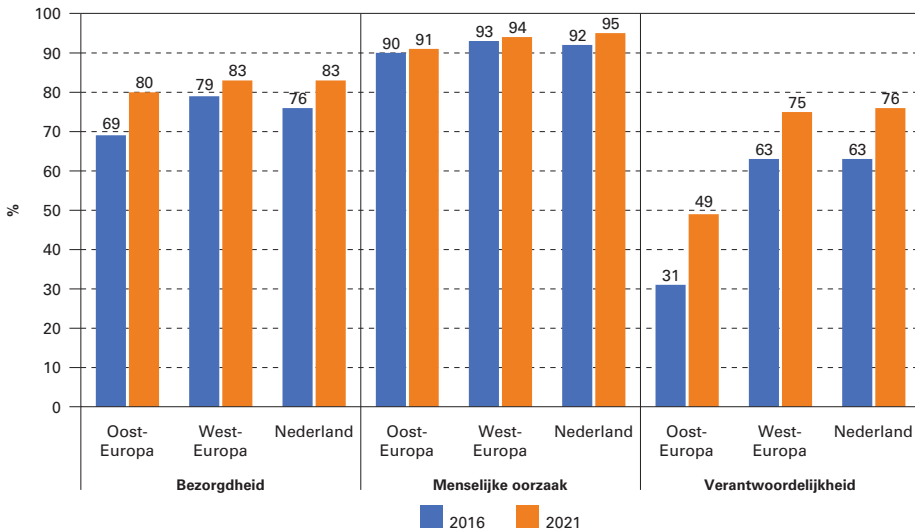
Klimaatverandering vormt een ernstige bedreiging voor de natuurlijke, sociale en economische orde en is een van de meest urgente mondiale uitdagingen. Hoe denken Europeanen – en Nederlanders in het bijzonder – over klimaatverandering en zijn hun opvattingen de afgelopen jaren veranderd?

Om de uitdaging van de gevolgen van klimaatverandering aan te gaan zijn ingrijpend beleid en regelgeving nodig die alleen met brede maatschappelijke steun haalbaar zijn. Europa speelt hierin een grote rol. Niet alleen zijn Europese landen belangrijke veroorzakers van de klimaatproblemen, veel maatregelen zullen ook in Europees verband genomen moeten worden. Hoe denkt de Europese bevolking over het klimaat en hoe zijn deze opvattingen de afgelopen jaren veranderd? Verschillen de opvattingen van Nederlanders van die van andere Europeanen? En als we naar Nederland kijken, worden de zorgen om het klimaat dan door iedereen gedeeld? Zijn er binnen Nederland verschillen tussen jong en oud, hoog- en laagopgeleiden en personen met een rechtse en linkse politieke oriëntatie? De *European Social Survey* (ESS; zie kader pagina 2) biedt antwoorden op deze vragen.

De Europese kijk op klimaatverandering

Is er sprake van één Europese blik op klimaatverandering, of zijn er grote verschillen tussen landen? Kijkend naar figuur 1 valt allereerst op dat in 2021 een groot deel van de Europese bevolking in de onderzochte landen enigszins tot uiterst bezorgd is over het klimaat. Ook is men het er in Europa grotendeels over eens dat klimaatverandering voor ten minste de helft wordt veroorzaakt door menselijke activiteit. Bij de vraag hoe verantwoordelijk men zich voelt om klimaatverandering tegen te gaan,

Figuur 1. De kijk van de Europese bevolking op klimaatverandering in 2016 en 2021 naar regio

Noten: Oost-Europa = Estland, Hongarije, Litouwen, Tsjechië en Slovenië; West-Europa = België, Finland, Frankrijk, Ierland, IJsland, Italië, Noorwegen, Portugal, Verenigd Koninkrijk en Zwitserland.

Bezorgdheid = is enigszins, erg of uiterst bezorgd; menselijke oorzaak = veroorzaakt voor minstens de helft door menselijke activiteit; verantwoordelijkheid = voelt zich in enige tot sterke mate persoonlijk verantwoordelijk.

Bron: ESS.

zijn in figuur 1 duidelijke verschillen tussen Oost- en West-Europa te zien. Terwijl in Zwitserland (83%), Frankrijk (83%) en het Verenigd Koninkrijk (80%) een bijzonder groot deel van de bevolking zich in enige mate of meer persoonlijk verantwoordelijk voelt om te proberen klimaatverandering te verminderen, geldt dit voor een, in verhouding, klein deel van de Hongaarse (56%), Estse (53%) en Tsjechische bevolking (36%).

Figuur 1 laat ook zien dat er tussen 2016 en 2021 veranderingen hebben plaatsgevonden in de Europese kijk op klimaatverandering. Gemiddeld is 78 procent van de Europese bevolking in de onderzochte landen in 2016 bezorgd over het klimaat, in 2021 is dit toegenomen tot 83 procent. De overtuiging dat klimaatverandering voor minstens de helft wordt veroorzaakt door de mens is slechts weinig veranderd: van 93 procent in 2016 naar 94 procent 5 jaar later. De grootste verandering zien we bij het verantwoordelijkheidsgevoel om klimaatverandering te verminderen. In 2016

voelt 60 procent van de Europese bevolking zich persoonlijk verantwoordelijk, in 2021 is dit gestegen naar 73 procent. Al met al zijn Europeanen het klimaat dus belangrijker gaan vinden. Vooral het besef dat men hier persoonlijk een rol in speelt is gegroeid. Opvallend is daarbij dat verschillen tussen landen op alle drie de onderzochte vragen in de loop der tijd eerder kleiner dan groter zijn geworden. Klimaatverandering wordt dus niet alleen steeds serieuzer genomen, er lijkt ook steeds meer sprake te zijn van een gedeelde Europese kijk op het klimaat.

Nederland in de Europese context

Hoe past Nederland binnen het net geschetste beeld van de Europese kijk op klimaatverandering? Figuur 1 laat zien dat Nederland in Europa zeker geen uitschieter is. Nederland lijkt juist bijzonder gemiddeld. In 2021 is 83 procent van de Nederlandse bevolking enigszins tot uiterst bezorgd en is 95 procent ervan overtuigd dat klimaatverandering voor minstens de helft wordt veroorzaakt door menselijke activiteit. Dit wijkt nauwelijks af van de gemiddelden in Europa van 78 procent en 94 procent. Nederlanders voelen zich wel meer persoonlijk verantwoordelijk (76%) dan de gemiddelde Europeaan (73%), maar vergeleken met de overige West-Europese landen (75%) blijkt Nederland ook hier nauwelijks afwijkend.

Net als in de rest van Europa is ook in Nederland de kijk op het klimaat tussen 2016 en 2021 veranderd. De bezorgdheid (van 76% naar 83%), de overtuiging van een menselijke oorzaak (van 92% naar 95%) en het verantwoordelijkheidsgevoel (van 63% naar 76%) zijn in die 5 jaar allemaal toegenomen. Nederlanders zijn zich in een relatief kort tijdsbestek dus steeds meer zorgen gaan maken over het klimaat, en steeds meer Nederlanders voelen zich ook persoonlijk verantwoordelijk om klimaatverandering tegen te gaan. Worden de zorgen over het klimaat door alle bewoners van Nederland even sterk gedeeld of zijn er verschillen? Is er mogelijk zelfs sprake van polarisatie? Om dat na te gaan kijken we

EUROPEAN SOCIAL SURVEY

De gegevens voor dit onderzoek zijn afkomstig uit de European Social Survey (ESS). In dit gerenommeerde onderzoek worden sinds 2002 in de meeste Europese landen om de twee jaar representatieve en internationaal vergelijkbare data verzameld over de overtuigingen, waarden, percepties en gedragspatronen van de Europese bevolking ten aanzien van onderwerpen als gezondheid, veiligheid, democratie, migratie en werk. In 2016 zijn voor het eerst vragen over klimaatverandering toegevoegd en deze zijn in 2021 ten dele herhaald. In dit artikel bekijken wij drie vragen die zowel in 2016 als in 2021 zijn gesteld. Ten eerste is gevraagd hoe bezorgd respondenten zijn over klimaatverandering. De antwoordmogelijkheden variëren van helemaal niet, niet erg, enigszins, erg tot uiterst bezorgd. In dit artikel zetten wij degenen die helemaal niet of niet erg bezorgd zijn af tegen degenen die enigszins, erg of uiterst bezorgd zijn. Ten tweede is respondenten gevraagd of zij denken dat klimaatverandering wordt veroorzaakt door natuurlijke processen, menselijke activiteit of beide. Mogelijke antwoorden waren “volledig door natuurlijke processen”, “voornamelijk door natuurlijke processen”,

“ongeveer evenveel door natuurlijke processen en menselijke activiteit”, “voornamelijk door menselijke activiteit” of “volledig door menselijke activiteit”. Wij maken hier onderscheid tussen degenen die het veranderende klimaat volledig of voornamelijk toeschrijven aan natuurlijke processen en degenen die denken dat klimaatverandering voor ten minste de helft wordt veroorzaakt door menselijke activiteit. Ten derde is gevraagd in welke mate respondenten zich persoonlijk verantwoordelijk voelen om te proberen klimaatverandering te verminderen. Hierop konden respondenten antwoorden op een schaal van “helemaal niet” (0) tot “in sterke mate” (10). Wij onderscheiden de groep die zich niet verantwoordelijk voelt (0 t/m 5) en de groep die zich in enige mate of sterker verantwoordelijk voelt (6 t/m 10). Voor de analyses van de Europese context zijn alle landen meegenomen die in 2016 en 2021 aan de ESS hebben meegedaan en waar het veldwerk face-to-face heeft plaatsgevonden. Alle resultaten in dit artikel zijn gewogen naar steekproefontwerp en bevolkingsaantal als ook naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en regio.

naar verschillen tussen jong en oud, hoog- en laagopgeleiden en personen met een rechtse en linkse politieke oriëntatie.

Jong en oud

Op basis van de berichtgeving rondom bijvoorbeeld de klimaatspijbelars (scholieren en studenten die demonstreerden voor meer overheidsmaatregelen tegen de klimaatverandering) zou men kunnen verwachten dat vooral jongeren zich zorgen maken over de opwarming van de aarde. Uit figuur 2 blijkt echter dat in 2021 juist deze groep het minst bezorgd is en zich daarnaast ook het minst persoonlijk verantwoordelijk voelt om te proberen klimaatverandering te verminderen. De overtuiging van een menselijke oorzaak van de verandering van het klimaat is in 2021 wel het meest dominant onder de 15- tot 34-jarigen, maar de verschillen met de andere leeftijdsgroepen zijn klein. Figuur 2 laat verder zien dat de bezorgdheid, de overtuiging van een menselijke oorzaak en het gevoel van persoonlijke verantwoordelijkheid in alle leeftijdsgroepen tussen 2016 en 2021 zijn gegroeid. Daarbij is er sprake van een bijzonder sterke toename van zorgen onder de 55-plussers. Al met al is er geen patroon te herkennen van een toenemende kloof tussen jong en oud in hun opvattingen over klimaatverandering.

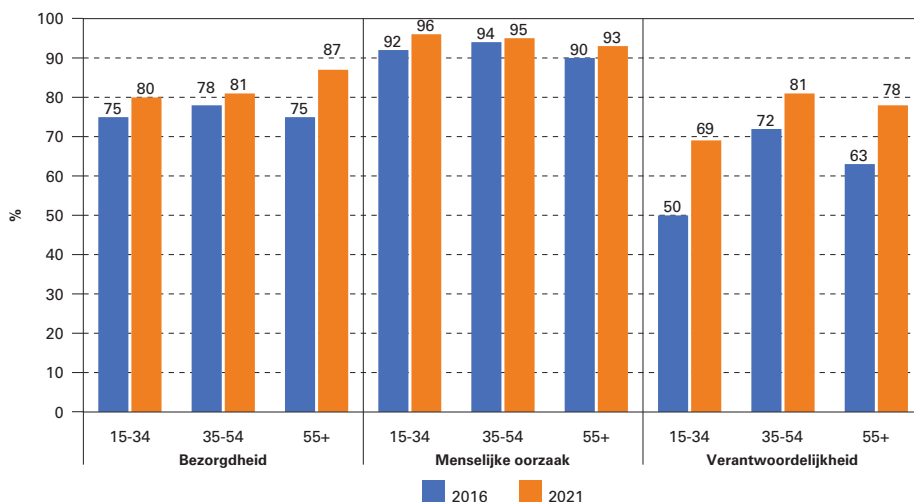
Opleidingsniveau

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat overtuigingen over klimaatverandering in Nederland samenhangen met het opleidingsniveau. Ook hebben NIDI-collega's Van Dalen en Henkens in 2019 laten zien dat de verschillen tussen opleidingsgroepen met de tijd zijn toegenomen. Heeft deze trend van polarisatie zich in de afgelopen jaren voortgezet? Om dit te onderzoeken maken wij in figuur 3 onderscheid tussen een laag, middelbaar en hoog opleidingsniveau. De resultaten van de European Social Survey uit 2021 laten zien dat vooral de opvattingen van hoogopgeleide mensen verschillen van de rest. Deze groep maakt zich het meeste zorgen, is het meest overtuigd van een menselijke oorzaak van klimaatverandering (al zijn de verschillen hier klein) en voelt zich in de grootste mate persoonlijk verantwoordelijk om deze te verminderen. Er zijn geen duidelijke verschillen tussen mensen met een laag en middelbaar opleidingsniveau in hoe zij tegen klimaatverandering aankijken. De resultaten in figuur 3 laten ook zien dat de zorgen over het klimaat, de overtuiging van een menselijke oorzaak van klimaatverandering en het gevoel van verantwoordelijkheid tussen 2016 en 2021 onder de hele Nederlandse bevolking, ongeacht het opleidingsniveau, in vergelijkbare mate zijn toegenomen. De in eerder onderzoek geconstateerde trend van polarisatie op basis van opleidingsniveau in Nederland lijkt zich dus niet voort te zetten.

Politieke oriëntatie

Opvattingen over klimaatverandering hebben een politieke lading. Het maatschappelijke debat hierover suggereert dat de verschillen met de tijd groter zijn geworden. Is er in Nederland inderdaad sprake van polarisatie naar politieke oriëntatie? Om antwoord te geven op deze vraag

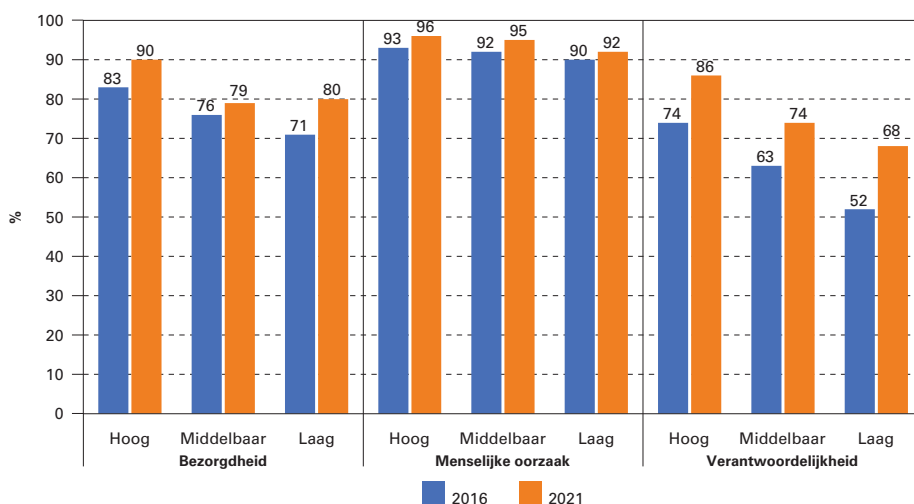
Figuur 2. De kijk van de Nederlandse bevolking op klimaatverandering in 2016 en 2021 naar leeftijd

Noot: Bezorgdheid = is enigszins, erg of uiterst bezorgd; menselijke oorzaak = veroorzaakt voor minstens de helft door menselijke activiteit; verantwoordelijk = voelt zich in enige tot sterke mate persoonlijk verantwoordelijk.

Bron: ESS.

Figuur 3. De kijk van de Nederlandse bevolking op klimaatverandering in 2016 en 2021 naar opleidingsniveau

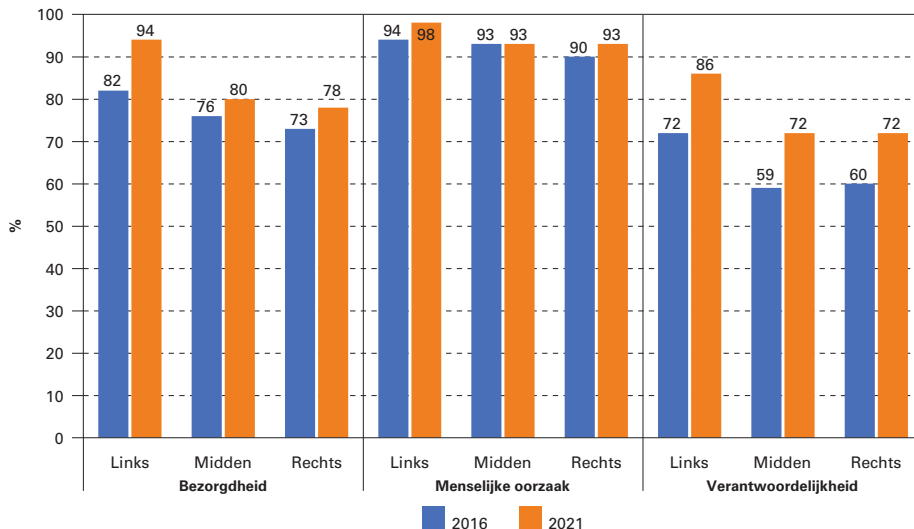

Noten: Opleidingsniveau laag = basisonderwijs en vmbo; middelbaar = vwo en mbo; hoog: hbo en wo.

Bezorgdheid = is enigszins, erg of uiterst bezorgd; menselijke oorzaak = veroorzaakt voor minstens de helft door menselijke activiteit; verantwoordelijk = voelt zich in enige tot sterke mate persoonlijk verantwoordelijk.

Bron: ESS.

Figuur 4. De kijk van de Nederlandse bevolking op klimaatverandering in 2016 en 2021 naar politieke oriëntatie

Noot: Bezorgdheid = is enigszins, erg of uiterst bezorgd; menselijke oorzaak = veroorzaakt voor minstens de helft door menselijke activiteit; verantwoordelijk = voelt zich in enige tot sterke mate persoonlijk verantwoordelijk.

Bron: ESS.

Foto: _Marion / Pixabay

onderscheiden wij mensen die zichzelf op een schaal van links (0) naar rechts (10) in het politieke linker spectrum (0 t/m 4), precies in het midden (5) of in het politieke rechter spectrum plaatsen (6 t/m 10). Figuur 4 laat zien dat in 2021 vooral de overtuigingen van de linksgeoriënteerden afwijken van de overige bevolking. De zorgen over klimaatverandering, de aanname dat klimaatverandering door de mens wordt veroorzaakt en het persoonlijke verantwoordelijkheidsgevoel om klimaatverandering tegen te gaan zijn onder “linkse” mensen het grootst. Er zijn geen duidelijke verschillen tussen mensen in het midden en rechts van het politieke spectrum. Verder tonen de resultaten in figuur 4 dat de bezorgdheid over klimaatverandering tussen 2016 en 2021 het sterkst is gegroeid onder linksgeoriënteerde mensen. De overtuiging van een door menselijke activiteit veranderend klimaat en het verantwoordelijkheidsgevoel om een bijdrage te leveren aan een oplossing zijn daarentegen in alle groepen in vergelijkbare mate toegenomen. Er ontstaat dus eerder een beeld van een gedeelde trend in de veranderende kijk op klimaatverandering dan van zorgwekkende polarisatie tussen de verschillende politieke stromingen.

Conclusie

Vergeleken met andere Europese landen lijkt de Nederlandse blik op klimaatverandering vrij gemiddeld. Binnen Nederland zijn het vooral hoogopgeleiden en politiek linksgeoriënteerden die zich zorgen maken over het klimaat, die overtuigd zijn van een menselijke oorzaak van klimaatverandering en die zich persoonlijk verantwoordelijk voelen om klimaatverandering te verminderen. Daarbij is er echter geen sprake van polarisatie. In alle bevolkingsgroepen is de kijk op klimaatverandering met de tijd op vergelijkbare wijze veranderd. De enige uitzonderingen hierop zijn dat de bezorgdheid onder 55-plussers en onder “linkse” mensen sterker is toegenomen dan in de rest van de bevolking. Daartegenover staat dat vooral het gevoel van persoonlijke verantwoordelijkheid in de gehele bevolking sterk

is gegroeid. Al met al lijkt het er vooral op dat klimaatverandering in alle bevolkingsgroepen steeds belangrijker wordt geacht. Bestaande verschillen blijven daarbij overeind, maar er is geen sprake van polarisatie.

Maria Eismann, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: eismann@nidi.nl

Daniël van Wijk, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: wijk@nidi.nl

Aart Liefbroer, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen en UMCG, e-mail: liefbroer@nidi.nl

LITERATUUR:

- Dalen, H.P. van en K. Henkens (2019), Het veranderde klimaat over klimaatverandering. *Demos: bulletin over bevolking en samenleving*, 35 (4), pp. 1-4.
- Kloosterman, R. en M. Akkermans (2022), Duurzaam denken en duurzaam doen. Verschillen tussen jong en oud. *Gerōn, Tijdschrift over ouder worden en samenleving*, 24 (4).